

JOUKO TALONEN

PROFESSORI EMERITUS, HELSINGIN YLIOPISTO

Onko suomen evankelis-luterilainen kirkko
**uskonnollinen
vähemmistö-
yhteisö 2035?**

Tänä syksynä julkaistu Suomen evankelis-luterilaisen kirkon nelivuotiskertomus ajalta 2020–2023 Kirkko epävarmuuksien ajassa kertoo maallistumiskehityksen jatkumisesta Suomessa. Kirkon tutkimus ja koulutus -yksikön tuottama laaja ja hyvin toimitettu katsaus perustuu ammattitaitoisten tutkijoiden selvityksiin. Viime vuosien kirkollisen kehityksen taustalla on pitkäkestoinen kehityskulku, jota on syytä avata myös laajemmasta historiallisesta näkökulmasta. Kysymyksessä on syvälle menevä muutos, jonka arvioinnissa ei ehkä meillä ole vielä kaikkia välineitä käytössä.

”Pietistisen kansankirkon” perintö

Perinteinen valtiokirkkojärjestelmä purkautui Suomessa pala palalta jo autonomian aikana. Ensimmäisiä askeleita valtiokirkosta kansankirkoksi oli vuonna 1869 voimaan tullut kirkkolaki, joka oli säädetty nimenomaan evankelis-luterilaiselle kirkolle. Vuoden 1889 eriuskolaislaki teki mahdolliseksi apostoliseen uskontunnustukseen perustuvien protestanttisten uskonyhteisöjen itsenäisen toiminnan. Ehtoollispakko poistui 1910. Siviiliavioliitto hyväksyttiin 1917. Itsenäistyneessä Suomessa otettiin kaksi merkittävää askelta uskonnon ja kirkon aseman kannalta 1919 ja 1923.

Ensin mainittuna vuonna hyväksytty tasavaltalainen hallitusmuoto merkitsi kirkon ja valtion suhteen merkittävää muutosta: Suomi oli periaatteessa tunnustuksellisesti neutraali valtio, ei niin sanottu kristillinen valtio. Toki evankelis-luterilainen kirkko oli edelleen erityisasemassa, mikä näkyi siinä, että tasavallan presidentillä oli piispojen nimitysoikeus vuosituhannen vaihteseen saakka. Toinen merkittävä muutos oli vuoden 1922 syksyllä hyväksytty uskonnonvapauslaki, joka mahdollisti kansalaisten eroamisen kirkosta, myös jättäytymisen kaikkien uskonnollisten yhdyskuntien ulkopuolelle.

Luterilaisen kirkon asema oli kansan suuren enemmistön uskonnollisena yhteisönä kuitenkin vahva seuraavina vuosikymmeninä. Voimme myös sanoa, että erityisesti 1960-luvulle asti koko yhteiskunnassa vallitsi vahva luterilainen eetos. Maailmansotien välisen ajan kirkkoa voisi luonnehtia ”pietistiseksi kansankirkoksi”, jonka piirissä kansalaiset olivat varsin totaalisesti. Vuonna 1922 kirkkoon kuului yli 98 % suomalaisista, eikä seuraavan vuoden alussa voimaan astunut uskonnonvapauslaki tuonut tähän merkittävää muutosta. Kun ”padot murtuivat” vuonna 1923, erosi kirkosta vain 22 585 henkilöä. Vasemmistolainen työväki - vuoden 1918 kokemuksistaan huolimatta - ei seurannut monien poliittisten johtajiensa esimerkkiä erota kirkosta. Vanhan katekismus kristillisyyden ja luterilaisuuden perinne oli edelleen vahva. Herätysliikkeet olivat merkittävä osa suomalaista yhteiskuntaa, erityisesti maaseudulla.

Kirkon asemaa ei merkittävästi heikentänyt 1930-luvun demokratian kriisi eikä papiston vahva IKL-sidonnaisuus. Toki monien kirkonmiesten vahva suuntautuminen oikeistoradikalismiin ärsytti monia sosialidemokraatteja ja osin myös maalaisliiton poliitikkoja. Demokratiaa vahvasti puolustanut ja maltillinen sosialidemokraattien johtohahmo Väinö Tanner julisti poikkeuksellisen selkokielisesti Jämsässä 1935: ”Mutta kirkko on vihollinen, jota meidän ei kannata sääliä. Se on palvelijainsa kautta järjestelmällisesti asettunut sortajien puolelle”. Työväki ei kuitenkaan seurannut johtajaansa. Kirkosta ei suurin joukoin lähdetty. Kun vuonna 1930 luterilaiseen kirkkoon kuului 96,3 % väestöstä, ei tilanne muuttunut merkittävästi vuosikymmenen kuluessa. Vuonna 1940 oli kirkkoon kuulumisprosentti 95,9.

Talvisota yhdisti kansaa. Sosialidemokraattisen puolue arvioi uudelleen suhtautumistaan uskontoon ja kirkkoon toisen maailmansodan jälkeen. Kirkon piirissä otettiin uusia askeleita yhteiskunnallisessa työssä ja sosiaaliellettisissä kannanotoissa. Tätä kehitystä edistivät erityisesti niin sanottuun uskanskirkolliseen virtaukseen liittyneet papit. Samaan aikaan uudet uskonnollisen herätyksen aallot koskettivat lukuisia suomalaisia yhteiskunnallisen murroksen keskellä.

Kun 1950 kirkkoon kuului hieman yli 95 % Suomen asukkaista, kolmekymmentä vuotta myöhemmin edelleen yli 90 % väestöstä halusi olla kirkon jäseniä. Takana olivat SKDL:n vahvan kannatuksen vuodet sekä 1960-luvun lopun nuorisoradikalismi, johon liittyi vahva kulttuurimarkinilainen viritys sekä niin sanottuihin perinteisiin arvoihin kohdistunut julkinen kritiikki. Kirkko oli säilyttänyt vahvan asemansa näistä poliittis-yhteiskunnallisista kehityskuluista riippumatta.

Alkava muutos näkyi jo 1980-luvulla. Rajusta murroksesta ei toki ollut kysymys, sillä vuonna 1990 edelleen lähes 88 % suomalaisista oli kirkon jäseniä. Aivan uusi kehitysvaihe alkoi vuosituhatvuoden vaihteessa. Vuoden 2000 jälkeen on tapahtunut merkittävä kehityskulku, joka on heikentänyt olennaisesti Suomen evankelis-luterilaisen kirkon asemaa. Kun vielä 2000 kirkkoon kuului vähän yli 85 %, oli vastaava lukema vuoden 2019 lopussa 69 %. Vuoden 2023 lopussa kirkkoon kuului 63,6 % maan väestöstä.

Alueelliset erot näkyvät selvästi

Kuten edellä totesin, luterilaiseen kirkkoon kuului vuoden 2023 lopussa vajaat 64 % Suomen asukkaista. Kirkon tilasto alueellisesta kirk-

koon kuulumisesta 2023 kertoo merkittäviä paikkakunta- ja aluekohtaisista vaihteluista. Helsingin hiippakunnassa kirkkoon kuului enää vähemmistö alueen asukkaista 2023 eli 48%. Espoon hiippakunnassa kirkkoon kuului 56,5% alueen väestöstä. Kun siirrymme Uudenmaan ulkopuolelle, kokonaiskuva tulee monipuolisemmaksi. Porvoon hiippakunnan ja Oulun hiippakuntien kirkkoon kuulumisen prosentti oli 73. Kärkikaksikosta kauaksi eivät jääneet Lapuan (71,5%) sekä Kuopion (69%) ja Mikkelin(67,5%) hiippakunnat. Turun arkkihiippakunnassa kirkkoon kuului 67% alueen asukkaista. Tampereen hiippakunnassa vastaava prosenttiosuus oli 65.

Seurakuntakohtaiset tilastot ovat paljon puhuvia. Koko kirkossa oli viime vuosiin saakka edelleen kolme seurakuntaa, joissa siihen kuului yli 90% alueen ihmisistä. Vuoden 2019 lopussa näistä seurakunnista kaksi sijaitsi Oulun hiippakunnassa (Perho 92,46%, Reisjärvi 91,76%) ja yksi Lapuan hiippakunnassa (Kinnula 92,16%). Kaiken kaikkiaan tuona ajankohtana koko maassa oli vielä 41 sellaista seurakuntaa, joissa kirkkoon kuului yli 85 prosenttia alueen asukkaista.

Uusimmat tilastot tuovat esiin edelleen alueellisen erillaisuuden kirkkoon kuulumisessa. Suomen 354 seurakunnasta 48 oli 2023 sellaisia, joissa alueen väestöstä kirkkoon kuului yli 80%. Tämä tarkoitti 14 prosenttia seurakuntien lukumäärästä. Näistä seurakunnista valtaosa eli 37 sijaitsi Oulun ja Lapuan hiippakunnissa. Yli kolme neljäsosaa näistä vahvoista seurakunnista oli siis näiden kahden hiippakunnan alueella.

Ainoa seurakunta, jossa alueen väestöstä kirkkoon kuului kyseisenä vuonna yli 90 prosenttia oli Perho Keski-Pohjanmaalla. Reisjärvellä ja Kinnulassa kirkkoon kuului 89 prosenttia

wäestöstä. Luodossa (Larsmo) kirkkoon kuulumisprosentti oli 88. Ranualla vastaava luku oli 87. Kaikki nämä seurakunta ovat perinteisesti olleet vahvoja lestadiolaisen herätysliikkeen alueita. Luotoa lukuunottamatta niissä on vanhoillislestadiolaisuus uskonnollisen elämän valtavirtana. Luodon asukkaista noin puolet lukeutuu taas niin sanottuun Rauhan sanan lestadiolaisuuden ruotsinkieliseen osaan, jonka keskusjärjestö on Laestadianernas fridsförenings förbund (LFF).

Kehitystä voi verrata maamme viiteen suurimpaan kaupunkiin. Helsingin ja Vantaan asukkaista enemmistö on jo luterilaisen kirkon ulkopuolella. Espoossa niukka enemmistö väestöstä kuului vielä kirkkoon 2023. Tässä yhteydessä on toki otettava huomioon maahanmuuttajien merkittävä rooli pääkaupunkiseudulla. Vantaan väestöstä neljäsosa on vieraskielisiä. Tampereella väestöstä kuului kirkkoon 56% ja Oulussa selkeästi kaksi kolmasosaa asukkaista (67%).

Kirkkoon kuuluminen on monessakin suhteessa ”aluepoliittinen” asia. Pohjois-Suomessa, Pohjanmaalla ja osin Keski-Suomessa näyttää jatkuvan – tosin jatkuvasti myös heikentyen – aikaisempi kansankirkon perintö. Samalla on syytä kuitenkin pohtia kaikkeen tähän kehitykseen liittyviä tekijöitä, kuten uskonnollisten herätysliikkeiden välillistä ja välitöntä vaikutusta. Monilla vahvoilla lestadiolaisuuden ja körttiperinteen alueilla exit kirkosta näyttää olevan muita alueita vähäisempää. Voimme puhua Suomessakin niin sanotuista ”raamattuvyöhykkeistä”.

Suomalaisten usko nyt

Evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluminen ei toki kerro kaikkea siitä, mihin ja mitä suoma-

laiset uskovat tänään. Suomessa vaikuttavat vähemmistökirkot ja pienemmät uskonnolliset yhteisöt ovat edelleen osa maan hengellistä elämää. Mutta kokonaiskuva kristillisen uskon vaikutuksen heikkenemisestä maassa on selvä.

Alussa esiin nostamani kirkon nelivuotiskertomus 2020–2023 kertoo tässä suhteessa kiinnostavia yksityiskohtia. Vielä 2000-luvun ensimmäisinä vuosina yli kolmasosa suomalaisista ilmoitti uskovansa kristinuskon Jumalaan. Vuoden 2024 kysely tuotti tuloksen, jonka mukaan enää noin viidesosa uskoi nimenomaan kristinuskon Jumalaan. Erityisesti naisten uskonnollisuus on haalistunut. Alle 30-vuotiaista naisista enää 24 % ilmoitti uskovansa minkäänlaiseen Jumalaan.

Tämä kehityskulku näkyy myös yksittäisten uskonkohtien kohdalla. Jeesuksen ylösnousemukseen uskoi Gallup Ecclesiastica-kyselyssä 2024 kaikista ihmisistä 27 %. Siihen, että Jeesus oli Jumalan Poika uskoi 34 % suomalaisista.

Yksi viime vuosien kehityskuluista on toisaalta ollut se, että erityisesti nuorten miesten keskuudessa kiinnostus uskonnollisiin kysymyksiin on lisääntynyt. Nuorten miesten ja naisten uskonnollisuus ja arvot ovat osittain eriytyneet. Kuvaavaa on, että juuri uskossa Jeesuksen Jumalan Poikana alle 30-vuotiaista miehistä jopa 38 % totesi pitävänsä tätä väitettä vähintään todennäköisenä.

Peruskysymys kirkosta lähtemiseen on joka tapauksessa se, ettei moni 2020-luvun suomalainen koe kirkkoa ja kristillistä uskoa merkitykselliseksi omassa elämässään. Kristinoppiin ja Jumalaan uskovien ihmisten ja samanaikaisen kirkkoon kuulumisen välillä on aika suuri kuilu, kuten edellä esille nostamani prosenttiluvut osoittivat. Se madaltaa todennä-

köisesti kirkosta eroamisen kynnyistä. Erityisesti nuoremmat sukupolvet ovat vieraantuneet kirkosta ja niin sanotusta tapaluterilaisuudesta. Kulttuurikristillisyyden merkitys on myös ohentunut selvästi 2000-luvulla, vaikka esimerkiksi joulun kristillisillä traditioilla on edelleen oma merkityksensä kansalaisten elämässä heidän Jumala-uskostaan riippumatta.

Tässä kehityksessä on kiinnostavaa huomata se, etteivät kirkon monet uudistukset, jotka ovat sitä myös voimakkaasti jakaneet, ole pysäyttäneet tätä kehitystä. Nykypäivän tilanteessa on huomion arvoista sekin, että samaan aikaan kun kirkossa on lisääntyvässä määrin ja ennen näkemättömästi naisia johtavissa tehtävissä, juuri nuoret naiset kääntävät selkänsä kirkolle ja perinteiselle kristillisyydelle. Juuri isoäidit ja äidit olivat aikanaan ”pietistisessä kansankirkossa” kristillisen kasvatuksen kärjessä niin kodeissa kuin seurakuntien pyhäkouluoiminnassa. Emme saa unohtaa myöskään sitä, miten merkittävä side vanhalla kansakoululla ja kirkolla oli 1970-luvun alkuun saakka. Kristillisen eetoksen heikentyminen maan koululaitoksessa on olennainen tekijä viime vuosien kehityskulkuun.

Vaikka maaseudulla on edelleen vahvoja luterilaisen kirkon pesäkkeitä, eivät ne maan aluekehityksen näkökulmasta ole tulevaisuuden kirkon kannalta merkittäviä tekijöitä. Kirkon kehityksen mittarit näkyvät kaupungeissa ja nuoremman sukupolven asenteissa ja suhteessa uskontoon.

Monet sosio-ekonomiset tekijät saattavat toki muuttaa kehitystä tulevina vuosina. Myös ihmisten maailmankuvaan ja todellisuuskäsitykseen vaikuttavat globaalit kehityskulut ja entisen elämänmenon raju järkkäminen ovat teki-

HIERONYMUS BOSCH (N 1450-1516), KUNINKAITTEN KUMARRUS1475, METROPOLITAN MUSEUM OF ART, NY

jöitä, jotka voivat muokata kehitystä uudelleen. Uskova ihminen voi myös odottaa ”Jumalan yllätystä”, joka kirkon herätysten historian valossa on sinänsä relevantti toive. Viittasin edellä jo siihen, että nuoremman sukupolven miesten parissa esiintyy maailmankatsomuksellista haentaa. Mitä tämä merkitsee kirkon ja uskonnollisten yhteisöjen kannalta, on sitten oma kysymyksensä.

Evankelis-luterilainen kirkko Suomessa 2035 – uskonnollinen vähemmistö?

Voimmeko siis puhua enää kansankirkosta esimerkiksi kymmenen vuoden kuluttua? Tosiasia on näet se, Suomi on eräiden muiden länsieurooppalaisten maiden tavoin siirtynyt yhä enemmän jälkikristilliseen kulttuuriin, jossa uskonnolliset yhteisöt näyttävät liukuvan yhä enemmän marginaaliin. Olisiko puhuttava Suomessa jo kansalaisyhteiskunnan kirkosta, jota termiä on julkisuudessa jo käytetty? Joka tapauksessa Suomi näyttää seuraavan erityisesti muita läntisen Euroopan maita kristinuskon aseman ja vaikutusvallan näkökulmasta.

Tässä suhteessa muiden pohjoismaiden kehitys tarjoaa hyvän vertailukohtaan. Seuraavat prosenttiluvut osoittavat, miten paljon kunkin valtion väestöstä kuului 2020-luvun alussa kunkin maan valtakirkkoon, siis evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Tanskassa valtiokirkon jäseniä oli 72 % väkiluvusta (2023), Norjassa 68 % (2021), Suomessa 65 % (2022), Islannissa 59 % (2023) ja Ruotsissa 53 % (2022). Erityisesti Ruotsissa kirkon alasajo on ollut hätkähdyttävä. Vanhaan valtiokirkkoon kuului 95 % kansasta

1972 – mukana oli tosin myös kastamattomia jäseniä. Kirkon osuus väestöstä oli yli 90 % vuoteen 1988. Oma lukunsa on toki se, että Grönlannin väestöstä luterilaiseen kirkkoon kuului 2019 alueen asukkaista oli 94 %. Lisäksi on huomattava, että Färsaaret on yhä Tanskan ”raamattuvyöhyke”. Färsaarilla on oma evankelis-luterilainen valtiokirkko, johon saarten asukkaista lukeutui 78 % vuonna 2022.

Joka tapauksessa kristinuskon on joutunut haastetuksi erityisesti läntisessä Euroopassa viimeisten vuosikymmenten kuluessa. Erityisesti 1960-luvun uudet aatteet ja nuorison uusi maailmankatsomuksellinen orientaatio loi pohjaa perinteisen kristillisyyden aseman heikentymiselle. Sittemmin tätä kehitystä ovat edistäneet myös postmodernin ajattelun yleistyminen, Internetin ja median vaikutus sekä nuoremman sukupolven lisääntynyt individualismi. Tämä kaikki näkyy myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkossa ja sen mahdollisessa tulevaisuudessa. Eri asia on sitten se, ettei uskonto ja ihmisten maailmankatsomuksellinen haenta historian valossa lopu.

*Tässä yhteydessä haluan lausua kiitokset
Kirkon tutkimus- ja koulutusyksikön
tutkijalle YTT Veli-Matti Salmiselle
hänen suorittamastaan artikkelini
”faktantarkistuksesta”.*

JOUKO TALONEN

HELSINGIN YLIOPISTON KIRKKOHISTORIAN
EMERITUS-PROFESSORI

APOSTOLI TUOMAKSEN PATSAS KIRKON ETELÄISESSÄ
PÄÄTYKOLMIOSSA. NIKOLAINKIRKKO - HELSINGIN
TUOMIOKIRKKO 1931. KUVA AARNE PIETINEN, HKM